

Татјана П. Компировић¹
Татјана С. Радојевић²

Универзитет у Приштини – Косовска Митровица
Филозофски факултет
Катедра за педагозију

СОЦИОДЕМОГРАФСКИ АСПЕКТИ ПОРОДИЦЕ КАО ДЕТЕРМИНАНТЕ ВАСПИТНИХ СТИЛОВА РОДИТЕЉА СА ПОДРУЧЈА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ³⁴

Економске прилике, социоекономски статус, структура породице, педагошка култура родитеља, задовољство родитеља и развод брака, само су неки од фактора који могу детерминисати васпитне стилове родитеља. Међу различитим утицајима који могу одредити родитељско понашање, најчешће се наводе индивидуалне особине родитеља (пол родитеља, особине личности, затим њихово образовање, знања и уверења о дечјем развоју и родитељском понашању), карактеристике детета (пол, узраст и способности детета), фактори околине. Нека новија истраживања, поред контекстуалних фактора и социоекономског статуса (образовање родитеља, приходи, запосленост), сматрају важним и варијабле структуре породице (број чланова породице, број деце у породици, присутност једног или оба родитеља, редослед рођења детета), те културолошке факторе. У складу са тим, у раду се разматра детерминисаност васпитних стилова родитеља у односу на неке од споменутих социодемографских карактеристика породице. Приказани су резултати истраживања, које је организовано са циљем да се утврде разлике у димензијама васпитних стилова родитеља у односу на социодемографске варијабле породице. Истраживање је спроведено на територији Косова и Метохије, а узорком истраживања обухваћено је 705 ученика седмих и осмих разреда основне школе. За прикупљање података коришћени су Упитник основних социодемографских података и Скала васпитних ставова (ВС скала). Резултати које смо добили указују на различитост васпитних поступака очева и мајки, као и на постојање разлика у васпитним стиливима родитеља у односу на пол ученика, школски успех ученика и степен образовања родитеља, док у погледу места становања ученика, редоследа рођења ученика и радног статуса родитеља-разлике нису утврђене.

1 tatjana_kompirovic@yahoo.com

2 tatjana.radojevic@yahoo.com

3 Рад представља проширено истраживање проистекло из докторске дисертације *Утицај породице на развој социјалних компетенција ученика*, др Татјане Компировић, одбрањене на Филозофском факултету у Косовској Митровици, дана 16. 9. 2016. год., под менторством проф. др Бранка Јовановића.

4 Рад је настао као резултат истраживања у оквиру научноистраживачког пројекта ИИИИ 47023, *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Кључне речи: васпитни стилови родитеља, васпитање деце, породица, ученици, Косово и Метохија

1. Увод

Васпитање почиње у породици, у њој се рађа нови човек и у њој започиње процес његовог развитка и обликовања. Свака породица поседује специфичан репертоар понашања, релативно доследан начин понашања, путем којег на најбољи начин остварује своје васпитне циљеве и успоставља односе са децом. Родитељи морају бити вешти балансери између тога да постављају јасна правила, да захтевају њихово поштовање, одговорности свих чланова, али и да истовремено одрже топао однос са свим члановима породице. Родитељи теже да формирају извесне стабилне обрасце опхођења према својој деци, а они се заснивају на процени дечјег понашања, као и на осећању прихватања или неприхватања детета и његових особина. Управо у таквим поступцима родитеља изграђују се васпитни стилови родитељског понашања.

Предмет многих истраживања у последњих неколико деценија јесте утицај понашања родитеља на дете и како родитељско понашање утиче на дететов развој (Тодоровић 2005; Мићић 2007; Матејевић и Тодоровић 2012). Сходно томе, већ деценијама научници покушавају да одреде и опишу понашање и поступке родитеља за које се унапред може знати хоће ли повољно или неповољно утицати на развој детета.

За поступање родитеља према детету у литератури су присутни различити термини: васпитни ставови, васпитни стилови, васпитни поступци родитеља, стилови родитељства, породични стилови васпитања итд. (Раџијевић и Крстић 2013). Ми ћемо се за потребе овог рада користити термином васпитних стилова родитеља, чему прибегава и већи број аутора из консултоване литературе.

2. Димензије васпитних стилова родитеља

Без обзира на узраст детета, рана, а и каснија истраживања родитељског понашања, упућују на постојање двеју кључних димензија, а називају се родитељска топлина или емоционалност (афективна димензија) и родитељска контрола или надзор (контролна димензија), што проистиче из дводимензионалног модела родитељског понашања Е.С. Шефера (Schaefer 1959, према Darling и Stenberg 1993). Из те две димензије родитељства изводи се класификација родитељских стилова понашања.

Афективна димензија представља емоционални однос родитеља према детету и има два екстремна пола: топло и хладно васпитање. Контролна димензија показује дозвољену психичку и физичку слободу и самосталност и омеђена је такође са два пола: попустљиво (пермисивно) и ограничавајуће (рестриктивно) васпитање.

Димензија родитељске топлине односи се на емоције родитеља које они доживљавају и испољавају у интеракцији с дететом, а креће се од

љубави, топлине, охрабривања и прихватања, до хладноће, непријатељства и одбијања детета. Емоционално топли родитељи имају подржавајући став према својој деци, прихватају их, пружају им подршку, разумевање, пажњу и бригу, а као дисциплинске мере у васпитању деце користе се објашњавањем, охрабривањем и похвалама. Емоционално хладни родитељи имају изражену црту рестриктивности у васпитању и целокупном односу са својом децом. Понашање ових родитеља, прожето је одбацивањем и одбијањем, критиковањем и кажњавањем. Родитељско одбијање имплицира одсутност родитељске топлине, родитељ доминантно показује непријатељство и љутњу, или чак и агресију према детету и може се манифестовати физичким или емоционалним насиљем. Код хладног понашања присутна је дистанца између родитеља и детета.

Димензија родитељског надзора или контроле односи се на она понашања која родитељи користе у интеракцији с децом како би мењали њихова понашања. У димензију контроле убрајају се поступци којима родитељ спроводи надзор и дисциплину, чиме успоставља правила и регулише дететово понашање. Сврха контроле је регулисање дечјег понашања, нарочито непожељних облика понашања, а родитељи је спроводе успостављањем правила и допуштених граница у понашању деце, те контролисањем и кажњавањем кршења истих. Ограничавајуће васпитне поступке примењују родитељи који постављају строга и јасна правила, захтеве и забране пред дете, а свако непоштовање правила сматра се озбиљним прекршајем. На другој страни димензије надзора, родитељи слабе контроле су они који постављају врло мало правила, те у мањој мери надзиру понашање детета. Попустљив родитељ не захтева строго поштовање и придржавање правила, допушта детету више самосталности и слободе, а правила флексибилно примењује. Међутим, попустљивост не мора да значи и потпуни изостанак правила и попуштање дечјој вољи, јер се правила понашања прописују и примењују флексибилно, узимајући у обзир ситуациони контекст и особине личности детета.

Комбинацијом ова четири екстрема димензија, или пола, добијају се четири васпитна стила: топло попустљиви, топло ограничавајући, хладно попустљиви и хладно ограничавајући. Оваква класификација васпитних стилова родитеља еквивалентна је типологији на коју се ослањајући се на Шеферов модел, надовезала Дајен Баумринд (Baumrind 1966 према Матејевић и Тодоровић 2012), издвајајући укрштањем афективне димензије и димензије контроле три основна типа односа родитељ–дете: ауторитарни, ауторитативни и пермисивни стил васпитања. Касније су ову типологију васпитних стилова допунили Мекоби и Мартин (1983), издвајајући још и хладно попустљив (индиферентни) тип родитељства.

3. *Детерминанте родитељског понашања*

Од специфичних модела којима се покушавају објаснити природа и детерминанте родитељског понашања, у чијој је основи Бронфенбренерова теорија еколошких система (Bronfenbrenner 1979 према Масука

2010), која наглашава важност посматрања појединца у његовом срединском контексту, истиче се још и модел аутора Белског, као и Мартинове и Колбертове (Belsky 1984, Martin i Colbert 1997 према Масука 2010). Једно од истраживања које је спровео Белски описује три главне групе фактора: индивидуалне особине родитеља, особине детета и факторе околине (Belsky 1984 према Масука 2010).

Белски у свом приступу наглашава како је важно разликовати утицаје на родитељство и последице родитељског понашања, односно исходе родитељског поступања у васпитању деце. Међу различитим утицајима који могу одредити родитељско понашање, он наводи индивидуалне особине родитеља (пол родитеља, особине личности, њихово образовање, знања и уверења о дечјем развоју и родитељском понашању), карактеристике детета (пол, узраст и способности детета), контекстуалне факторе и последице (брачни однос, социјална мрежа и радно место родитеља).

Новији модел Мартинове и Колбертове (Martin i Colbert 1997 према Масука 2010) уз претходно наведене контекстуалне факторе и социоекономски статус (образовање родитеља, приходе, запосленост), сматрају важним и варијабле структуре породице (број чланова породице, број деце у породици, присутност једног или оба родитеља, редослед рођења и узрасну разлику међу децом), те културолошке факторе.

Сходно описаним моделима који покушавају да омеђе природу и детерминанте родитељског понашања, у истраживању које смо реализовали укључили смо неке од предиктора које ови аутори издвајају.

4. Методологија истраживања

Циљ овог истраживања био је утврдити да ли постоје разлике у димензијама васпитних стилова родитеља у односу на социодемографске варијабле.

У спроведеном истраживању као зависне варијабле третиране су *Димензије васпитних стилова родитеља* (мајке и оца), одређене као скор процене на четири субскеле. Ова варијабла је операционализована помоћу скале за „Процену васпитних ставова – ВС скала” (Kodžoreljić 2009). Она је намењена испитивању дечје перцепције васпитних ставова родитеља (Genc i Kodžoreljić 1995). Скала садржи четири субскеле са по 11 ајтема, које се односе на четири пола ових двеју димензија: *субскеле за мерење топлог, хладног, ограничавајућег и попустљивог васпитања*.

Дескриптивни показатељи и поузданост субскела за процену васпитних ставова (стилова) родитеља приказани су у табели 1.

Табела 1. Дескриптивне мере и поузданости скале за процену васпитног става родитеља

Скале	Опажени Мин.	Опажени Макс.	AS	SE	SD	Кронбах α
Отац – топло в.	13	55	47,58	,246	6,45	,79
Мајка – топло в.	19	55	48,59	,205	5,44	,72

Отац – хладно в.	11	50	20,06	,275	7,22	,77
Мајка – хладно в.	11	52	20,36	,285	7,54	,78
Отац – попустљиво в.	20	55	40,52	,242	6,35	,70
Мајка – попустљиво в.	17	55	41,07	,225	5,96	,70
Отац – ограничавајуће в.	9	45	22,33	,261	6,85	,71
Мајка – ограничавајуће в.	9	45	23,49	,265	7,03	,72

AS – Аритметичка средина; SE – Стандардна грешка аритметичке средине; SD – Стандардна девијација.

Поузданост субскала васпитних ставова родитеља је задовољавајућа, тј. вредности кронбах алфа су изнад препорученог критеријума од 0.70.

У истраживање су биле укључене и следеће независне варијабле: пол ученика (мушки и женски); место стијановања ученика; школски успех ученика; редослед рођења ученика; образовање родитеља; радни статус родитеља. Контролне варијабле операционализоване су одговором на одговарајућа питања у „Училишнику основних социодемографских података”.

Метод истраживања. У истраживању је примењена дескриптивно-аналитичка метода, а као основне технике истраживања користили смо технику анкетања и скалирања. Прикупљање, обрада и интерпретација података засновани су на дескриптивној, математичкој и статистичкој методи.

Узорак истраживања. Овим истраживањем обухваћени су ученици старијих разреда основне школе, тачније седмог и осмог, у школама на територији Косова и Метохије. Истраживање је реализовано у периоду март–април–мај, 2015. године. Укупан узорак се састојао од 705 ученика. У наставку су дате табеле (фреквенције и проценти) помоћу којих је описан узорак.

Табела 2. Фреквенције и проценти ученика према разреду са севера КиМ

Место	Назив школе	Број ученика 7. разреда	Број ученика 8. разреда	Укупан број испитаних ученика у школи
Кос. Митровица	Бранко Радичевић	20	30	50
Кос. Митровица	Свети Сава	89	75	164
Сочаница (Лепосавић)	Вук Караџић	27	13	40
Зубин Поток	Јован Цвијић	23	26	49
Зупче	Благоје Радић	17	6	23
Звечан	Вук Караџић	26	41	67
	Укупно	202	191	393

Табела 3. Фреквенције и проценти ученика према разреду из енклава

Место	Назив школе	Број ученика 7. разреда	Број ученика 8. разреда	Укупан број испитаних ученика у школи
Горње Кусце	Петар Петровић Његош	26	22	48
Грачаница	Краљ Милутин	54	26	80
Клокот	Свети Сава	6	6	12
Кос. Каменица	Десанка Максимовић	14	7	21
Ранилуг	Вељко Дугошевић	11	20	31
Шилово	Вук Караџић	12	11	23
Штрпце	Стаја Марковић	38	20	58
Велико Ропотово	Трајко Перић	12	16	28
Врбовац (Кос. Витина)	Марко Рајковић	0	11	11
Укупно		173	139	312

Према расположивим подацима, укупан број школа у којима је реализовано истраживање је 15. Од тог броја, већину чине школе из енклава, укупно 9, док је са севера Косова и Метохије истраживање спроведено у 6 школа. Према подручју на коме живе, са севера Косова и Метохије, испитано је 393 ученика, што је за око 11% више у односу на број ученика испитаних са подручја енклава (312 ученика). У узорку је било 47,2% ученика женског пола и 52,8% ученика мушког пола. Расподела узорка на седми и осми разред је прилично уједначена, у укупном скору је 53,2% ученика седмог разреда и 46,8% ученика осмог разреда. У укупном узорку према успеху највећи проценат ученика заузимају одлични (35,6%) и врло добри ученици (32,6%), са успехом добар издвојило се 22,4% ученика, док је најмање ученика са довољним (3,3%) и довољним (6,1%) успехом. У погледу структуре ученика према образовању родитеља, уочљиво је да је најзаступљенији број ученика чији очеви имају средњу школу (56,4%), што је скоро идентично у поређењу са структуром узорка у погледу образовања мајке (56,5%). У категорији вишег образовања родитеља, очеви испитаних ученика су у благој предности у односу на мајке, те је са вишом школом укупно 20,5% очева, а мајки 15,9%. У погледу високог образовања родитеља испитаних ученика, веома је уједначена слика (очеви 17,4%; мајке 17,0%). Ученика чије мајке имају завршену основну школу је 9%, док је ученика чији очеви имају само основно образовање 5,1%. У узорку је најмањи проценат ученика чији су родитељи без основног образовања (мајке 1,6%; очеви 0,6%). У погледу запослености родитеља, највећи број ученика чине ученици чије мајке

припадају два категоријама у погледу (не)запослености: запослене (46,9%) и незапослене (42,6%). Остатак ученика, у погледу запослености мајки припада категоријама које су слабије заступљене (повремено запослена 7,4%; пензионисана 1,4%; запослена не прима плату 1,0% и остало 0,7%). Процент запослених мајки нижи је у односу на податке о броју запослених жена у свету који је 90-их година износио 60% (Schaie i Willis 2001, према Petrović i sar. 2010). Структура ученика у погледу запослености оца, нешто је другачија у односу на структуру ученика у погледу запослености мајке. Највећи број ученика у укупном узорку чине ученици чији су очеви у сталном радном односу (61,7%), што представља скоро две трећине укупног узорка ученика. На другом месту су ученици чији су очеви незапослени (16,5%), а половину овог броја чине ученици чији су очеви пензионисани (8,4%). Један део чине ученици чији су очеви повремено запослени (9,2%), док остатак ученика припада категоријама које су слабо заступљене (запослен не прима плату 2,5% и остало 1,7%). У поређењу радног статуса очева и мајки, из укупног узорка ученика, приметно је да је проценат незапослених мајки (42,5%) израженији у односу на проценат незапослених очева (16,4%).

5. Резултати и дискусија

Разлике у васпитним стиловима између очева и мајки. У спроведеном истраживању ученици су процењивали васпитне стилове родитеља, посебно за оца, посебно за мајку, те су најпре, употребом t-теста, упоређени васпитни стилови оца и мајке. Резултати су приказани у табели 4.

Табела 4. Т-тест значајности разлика у васпитним стиловима између очева и мајки

	Арит. средина		С. девијација		t	df	p
	Отац	Мајка	Отац	Мајка			
Топло васпитање	47,56	48,61	6,46	5,46	-7,384	683	,000
Хладно васпитање	20,08	20,30	7,22	7,54	-1,798	684	,073
Попустљиво васпитање	40,50	41,10	6,35	5,96	-4,529	684	,000
Ограничавајуће васпитање	22,35	23,48	6,83	7,07	-8,788	684	,000

Када се сагледају перцепције деце о васпитним стиловима родитеља, уочљиво је да постоје различитости у васпитним поступцима очева и мајки. Резултати t-теста показују да су мајке склоније топлим, попустљивом и ограничавајућем васпитању у односу на очеве. Мајке су у односу на очеве процењене као топлије и емотивно укљученије, уз извесну дозу контроле у понашању деце, док у погледу хладног васпитања разлике нису уочене.

Према Колинсу и Раселу (Collins & Russell, 1991), интеракцију између мајке и детета карактерише више топлине и разумевања од интеракције оца и детета. Осим тога, мајке показују више пажње и осећања према детету од очева. Овакви резултати добијени су и у неким сличним истраживањима (Raboteg Šarić i sar. 2002; Milić i sar. 2006; Makini i Renk 2008;

Zuković i sar. 2015) и најчешће су тумачени традиционалним разумевањем мајчинске улоге, односно већом укљученошћу мајке у процес васпитања. Ови подаци говоре о јасном утицају пола родитеља на родитељско понашање, те их можемо објаснити тиме да су мајке више у контакту с децом и више се њима баве од очева.

У погледу утврђених разлика у димензијама васпитних стилова очева и мајки, у нашем истраживању, на основу процена које су изразила деца, прикладно би било објаснити их из аспекта разлика у схватању и испољавању традиционално обојених родитељских улога, које су врло доминантне и изражене у нашем друштву. Према неким истраживањима (Gredelj 1994; Mihić i sar. 2006; Petrović 2007; Mihić i Kapor Stanulović 2007; Zotović i sar. 2007; Mihić i sar. 2009; Petrović i sar. 2010), која су изведена на територији наше земље, постоји константност резултата да у нашем друштву доминирају традиционалне породице, насупрот егалитарних. Истраживања која су спровели Тодоровић и Симић (2014) износе податак да чак 77% породица у Србији функционише по традиционалном систему. Основно обележје традиционалне породице огледа се у томе да су улоге између родитеља расподељене тако да је тежиште очеве активности ван куће, и најчешће се огледа у економском оснаживању и обезбеђивању породице. С друге стране, мајка је та која превасходно брине о деци и води рачуна о домаћинству.

Ако ове чињенице упоредимо са узорком нашег истраживања, у погледу запослености очева и мајки наших испитаника, уочићемо да је разлика видно изражена у погледу незапослених очева и мајки (мајке 42,5%, очеви 16,4%), те без обзира што нисмо испитивали припадност породица традиционалном или егалитарном моделу, у нашем узорку препознаје се модел сличан претходно описаном.

Разлике у васпитним стиловима родитеља у односу на пол ученика. Истраживањем смо утврдили да постоје значајне разлике у свим васпитним стиловима очева и мајки у односу на пол детета (табела 5).

Табела 5. Т-тести значајности разлика у васпитним стиловима у односу на пол ученика

	Арит. средина		С. девијација		t	df	P
	Мушки	Женски	Мушки	Женски			
Отац – топло в.	46,56	48,50	6,46	6,32	-3,975	685	,000
Мајка – топло в.	47,65	49,44	5,37	5,36	-4,426	699	,000
Отац – хладно в.	22,00	18,33	7,47	6,53	6,869	685	,000
Мајка – хладно в.	22,50	18,43	7,97	6,58	7,415	701	,000
Отац – попустљиво в.	39,71	41,23	6,61	6,03	-3,162	685	,002
Мајка – попустљиво в.	40,45	41,62	6,15	5,73	-2,601	700	,010
Отац – ограничавајуће в.	23,37	21,39	7,30	6,28	3,821	685	,000
Мајка – ограничавајуће в.	24,25	22,80	7,43	6,59	2,735	700	,006

Према проценама ученика, васпитни стилови оба родитеља, кад су у питању топло и попустљиво васпитање, више су изражени према

испитаницама женског пола. Са друге стране, хладно и ограничавајуће васпитање израженије је према мушком полу.

Повезаност васпитних стилова родитеља са полом деце, евидентирана је и у другим истраживањима (Raboteg Šarić i sar. 2002; Kodžopeljić i sar. 2009; Pavićević i Krstić 2013; Zuković i sar. 2015), што говори о томе да родитељи примењују различите васпитне поступке према деци различитог пола. Дечаца своје мајке и очеве процењују као хладније и више ограничавајуће, него што то чине девојчице, што је еквивалентно налазима нашег истраживања.

Разлике које смо добили у погледу васпитних стилова родитеља у односу на пол детета, могу се објаснити и повезати са родним разликама или улогама, које су присутне у нашем друштву. Већ смо указивали на доминантност традиционалних породица у нашој земљи и присуство традиционалистичких вредносних оријентација. Специфичности српског друштва и културе односе се на доминирајући концепт традиционалних улога везаних за пол и породичне односе (Pavićević i Krstić 2013). Сходно томе, и васпитне поруке које родитељи упућују девојчицама и дечацима различите су и међусобно супротстављене. Од девојчица се очекује да усвоје оне вредности и она понашања која су у складу са женском полном улогом, а од дечака она која су у складу с мушком полном улогом. Управо те разлике у родитељском очекивању доводе до различитих циљева у васпитању, а то повлачи за собом и употребу различитих васпитних поступака и специфичних родитељских понашања према деци различитог пола.

Доводећи у везу приказану аргументацију са нашим истраживањем и резултатима који су показали да постоје разлике у васпитним стиловима очева и мајки у односу на пол деце, те да се сходно томе у васпитању деце женског пола више прибегава топлом и попустљивом стилу, наспрам ограничавајућих и хладнијих васпитних поступака родитеља према испитаницама мушког пола, можемо закључити да су родитељски поступци и разлике у њима профилисани културолошким и родним разликама које карактеришу наше друштво. Уважавајући чињеницу да родитељски поступци заправо представљају спону између родитељског и дечјег система вредности, то може довести до парадокса у којем родитељи користе двоструке обрасце поступака у васпитању деце, што може утицати на моделовање понашања деце и репродукцију патријархалне матрице која производи неједнаку дистрибуцију моћи између полова.

Повезаност васпитних стилова родитеља са успехом у школи ученика истражена је помоћу коефицијента Пирсонове линеарне корелације. Резултати су приказани у табели 6.

Табела 6. Корелације између васпитних стилова родитеља и успеха у школи

Варијабле		Успех
Отац – топло в.	Pearson Correlation	,220**
	Sig. (2-tailed)	,000
Мајка – топло в.	Pearson Correlation	,219**
	Sig. (2-tailed)	,000
Отац – хладно в.	Pearson Correlation	-,292**
	Sig. (2-tailed)	,000
Мајка – хладно в.	Pearson Correlation	-,317**
	Sig. (2-tailed)	,000
Отац – попустљиво в.	Pearson Correlation	,190**
	Sig. (2-tailed)	,000
Мајка – попустљиво в.	Pearson Correlation	,184**
	Sig. (2-tailed)	,000
Отац – ограничавајуће в.	Pearson Correlation	-,184**
	Sig. (2-tailed)	,000
Мајка – ограничавајуће в.	Pearson Correlation	-,183**
	Sig. (2-tailed)	,000

* $p < .05$, ** $p < .01$.

Резултати указују да између свих васпитних стилова родитеља и успеха у школи ученика постоје статистички значајне корелације. Топло и попустљиво васпитање корелира са бољим успехом у школи, док је са друге стране хладно и ограничавајуће васпитање повезано са лошијим успехом ученика.

Приказани резултати упућују на приличну уклопљеност добијених налаза у корпус знања о васпитним поступцима родитеља и школском успеху деце. Многа истраживања показују да су стилови родитељства повезани са академским и когнитивним исходима код деце (Hess et al. 1969, Sigel 1982, Dornbusch et al. 1987, Grolnick i Ryan 1989 наведено према Grolnick i sar. 1997).

Како видимо, у нашем истраживању када је реч о афективној димензији, топлина у васпитању код оба родитеља (оца и мајке) показује се значајном одредницом бољег школског успеха детета, што је подударно и налазима неких других истраживања која су за циљ имала сличну проблематику (према Kodžopeljić i Pekić 2014; Matejević i Stojković 2012). Налази који се тичу димензије контроле сагласни су са линијом истраживања која лошији школски успех деце повезују са рестриктивношћу у васпитању (Piper i Naumann 1974, Bradly i Caldwell 1976, Feldman i Goldsmith 1991, Landau i Weissler 1993 према Kodžopeljić i Pekić 2014). Можемо констатовати да су наши налази конзистенти са резултатима ранијих истраживања.

Намеће се закључак да топлина и попустљивост у васпитању имају стимулативни и подстицајни ефекат на школски успех деце. Родитељи

који показују топло и попустљиво васпитање пружају висок степен емоционалне сигурности својој деци, слободе и независности, ангажују се у комуникацији са својом децом, што подстиче дечји успех у школи, и социјално и академски. Са друге стране, хладноћа и ограничавање у васпитању представљају предикторе који су повезани са слабијим успехом деце у школи. Породице у којима родитељи ретко исказују љубав и ограничавају слободу деце, где су успостављене ригидне форме у правилима и надзору који родитељи спроводе над децом, где нема слободе и аутономности деце, представљају мање стимулативну и подстицајну средину за остваривање успешних школских постигнућа деце. Ученици чији родитељи имају овакав васпитни стил имају и високи ризик од академског неуспеха.

Разлике у васпитним стиловима родитеља у односу на степен образовања испитане су помоћу једнофакторске анализе варијансе. Како би се утврдило између којих категорија постоје значајне разлике, спроведен је накнадни Шефе (Scheffe) тест. Значајност разлика између група приказана је помоћу експонената на аритметичким срединама. У упитнику, образовање је разврстано у пет категорија: незавршена основна школа, основна школа, средња школа, виша школа, факултет и више. Заступљеност појединих категорија је била недовољна да би се извршило поређење, па је извршено сажимање ових пет категорија у три групе и то у: основно образовање, средње образовање и високо образовање. Резултати су приказани у табелама 7 и 8.

Табела 7. Поређење васпитних стилова очева са основним, средњим и високим образовањем

	Образовање			F
	Основно	Средње	Високо	
Топло васпитање	44,58 ^a	47,57 ^b	48,04 ^b	4,831 ^{**}
Хладно васпитање	24,55 ^a	19,90 ^b	19,63 ^b	8,049 ^{***}
Попустљиво васпитање	39,16 ^a	40,60 ^a	40,59 ^a	,919
Ограничавајуће васпитање	25,21 ^a	22,11 ^b	22,21 ^b	3,611 [*]

Средње вредности са различитим експонентом (а и б) у редовима се значајно разликују; ^{*} p < .05, ^{**} p < .01, ^{***} p < .001.

Табела 8. Поређење васпитних стилова мајки са основним, средњим и високим образовањем

	Образовање			F
	Основно	Средње	Високо	
Топло васпитање	46,07 ^a	48,86 ^b	48,93 ^b	8,998 ^{***}
Хладно васпитање	24,08 ^a	19,93 ^b	19,91 ^b	10,320 ^{***}
Попустљиво васпитање	39,59 ^a	41,13 ^a	41,43 ^a	2,708
Ограничавајуће васпитање	25,04 ^a	23,45 ^a	23,07 ^a	2,204

Средње вредности са различитим експонентом (а и б) у редовима се значајно разликују; ^{*} p < .05, ^{**} p < .01, ^{***} p < .001.

Поређење васпитних стилова родитеља у односу на степен образовања показало је да је топло и попустљиво васпитање заступљеније код средњег и високог степена образовања и очева и мајки, у односу на степен основно образовање. Резултати указују да је код родитеља са основним образовањем заступљеније хладно и ограничавајуће васпитање.

Посматрано кроз призму пожељнијих васпитних стилова, каквим се сматрају топло и попустљиво васпитање насупрот васпитању високог степена контроле и хладноће, добијени резултати указују на то да очеви и мајке средњег и високог образовања наших испитаника показују компетентније родитељство, у односу на мајке и очеве са основним образовањем. То значи да образовни ресурси родитеља и ниво знања о развојним карактеристикама, потребама и функционисању деце знатно моделују и васпитне поступке према деци. Једним сличним истраживањем (Zuković 2012), које се односило на испитивање функционалности породице, дошло се до резултата да адолесценти позитивније степене процене флексибилности својих родитеља везују за родитеље са вишим образовањем, у односу на оне са нижим. Из наведеног можемо закључити да образовни ниво родитеља представља значајан предиктор васпитних стилова у процесу васпитања деце.

Разлике у васпитним стиловима родитеља у односу на запосленост испитане су помоћу t-теста. У упитнику, запосленост је разврстана у шест категорија: стални радни однос, запослен/а не прима плату, повремено запослен/а, незапослен/а, пензионер, остало. Заступљеност појединих категорија је била недовољна да би се извршило поређење, па је извршено сажимање ових шест категорија у две групе и то у: запослени и незапослени. Резултати су приказани у табелама 9 и 10.

Табела 9. T-тест значајности разлика у васпитним стиловима у односу на радни стањус очева

	Арит. средина		С. девијација		t	df	p
	Запосл.	Незап.	Запосл.	Незап.			
Топло васпитање	47,58	47,81	6,39	6,63	-,333	682	,739
Хладно васпитање	19,94	20,50	7,05	8,07	-,753	682	,451
Попустљиво васпитање	40,49	40,89	6,32	6,39	-,624	682	,533
Ограничавајуће васпитање	22,37	22,09	6,71	7,59	,398	682	,691

Табела 10. T-тест значајности разлика у васпитним стиловима у односу на радни стањус мајки

	Арит. средина		С. девијација		t	df	p
	Запосл.	Незап.	Запосл.	Незап.			
Топло васпитање	47,59	48,60	5,31	6,63	-,016	699	,987
Хладно васпитање	20,07	20,75	7,19	7,99	-1,173	701	,241
Попустљиво васпитање	40,89	41,30	5,78	6,20	-,897	700	,370
Ограничавајуће васпитање	23,48	23,51	6,99	7,10	-,071	700	,943

T-тест је показао да нису постојале значајне разлике у васпитним стиливима родитеља у односу на њихову запосленост, што је подударно неким ранијим истраживањима која говоре у прилог томе (Brayfield 1995, према Ćudina Obradović i Obradović 2000).

Разлике у васпитним стиливима родитеља у односу на редослед рођења деце испитане су помоћу једнофакторске анализе варијансе. Како би се утврдило између којих категорија су разлике значајне, спроведен је накнадни Шефе (Scheffe) тест. Значајност разлика између група приказана је помоћу експонената на аритметичким срединама. Резултати су приказани у табели 11.

Табела 11. Поређење васпитних стилова родитеља у односу на редослед рођења деце

	Редослед рођења			
	Прво	Друго	Треће+	F
Отац – топло в.	47,87 ^a	47,39 ^a	47,35 ^a	,489
Мајка – топло в.	48,86 ^a	48,39 ^a	48,41 ^a	,621
Отац – хладно в.	20,01 ^a	19,98 ^a	20,30 ^a	,108
Мајка – хладно в.	20,37 ^a	20,21 ^a	20,57 ^a	,108
Отац – попустљиво в.	40,97 ^a	40,38 ^a	39,87 ^a	1,588
Мајка – попустљиво в.	41,59 ^a	40,80 ^a	40,48 ^a	2,210
Отац – ограничавајуће в.	22,06 ^a	22,70 ^a	22,26 ^a	,588
Мајка – ограничавајуће в.	23,28 ^a	23,80 ^a	23,43 ^a	,372

Резултати су показали да нема значајних разлика у ставовима родитеља у односу на редослед рођења детета. Нека ранија истраживања потврдила су да редослед рођења детета може имплицирати разлике у васпитним стиливима родитеља. У прилог томе издвајамо истраживање које се бавило испитивањем строгиости – попустљивости родитеља у односу на редослед рођења деце, где се показало да знатно више прворођених него касније рођених опажа своје родитеље као строге (Rul 2006). Ово истраживање можемо довести у везу са нашим у погледу његовог предмета, али не и у погледу добијених резултата. Како се испоставља, наши испитаници перципирају да нема разлике у васпитним стиливима родитеља у односу на то да ли су прворођена, касније рођена или једина деца.

Разлика у васпитним стиливима родитеља у односу на место стиановања (север КиМ / енклаве) испитане су помоћу t-теста. Резултати су приказани у табели 12.

Табела 12. Т-тест значајности разлика у васпитним стиливима родитеља у односу на место стиановања

	Арит. средина		С. девијација		t	df	p
	Север КиМ	Енклаве	Север КиМ	Енклаве			
Отац – топло в.	47,26	47,99	6,60	6,25	-1.484	685	.138
Мајка – топло в.	48,25	49,01	5,44	5,41	-1.855	699	.064

Отац – хладно в.	19,91	20,25	7,54	7,26	-.621	685	.535
Мајка – хладно в.	20,25	20,50	7,26	7,90	-.425	701	.671
Отац – попустљиво в.	40,28	40,82	6,10	6,65	-1.105	685	.269
Мајка – попустљиво в.	40,70	41,53	5,69	6,27	-1.839	700	.066
Отац – ограничавајуће в.	22,50	22,10	6,93	6,74	.758	685	.449
Мајка – ограничавајуће в.	23,83	23,06	7,07	6,97	1.441	700	.150

Наша очекивања била су усмерена на то да ћемо увођењем варијабле место становања наићи на разлике у процени васпитних стилова родитеља, но резултати показују да нема статистички значајних одступања.

Закључак

Истраживање представљено овим радом указало је на неколико кључних фактора који детерминишу васпитне стилове родитеља и имплицирају одређене разлике. Сагледавајући резултате истраживања и перцепције деце о васпитним стилима родитеља, можемо приметити да су васпитни поступци очева и мајки различито процењени. Склони смо закључку да су испољене разлике у погледу израженијих параметара топлине, попустљивости и ограничавања у корист мајки, заправо резултат тога да је брига о деци још увек и у највећој мери примат мајке, те да су оне укљученије и посвећеније у подизању и васпитавању деце. Резултати указују на то да се улога оца процењује као улога мање топлог родитеља, што упућује на недовољну укљученост оца у процесу васпитања. Резултати које смо добили у знатној су мери усклађени са налазима неких претходних истраживања (Raboteg Šarić i sar. 2002; Mihić i sar. 2006; Makini i Renk 2008; Zuković i sar. 2015) и поткрепљују становиште о јасном утицају пола родитеља и традиционално обојених улога на родитељско понашање. Ипак, сматрамо да треба бити обазрив приликом тумачења резултата прикупљених на основу процена деце, те да би у неким будућим истраживањима због потпунијих и прецизнијих података било важно укључити процене и испитивања самих родитеља и испитивање фактора који детерминишу васпитну улогу оца.

Резултати истраживања указују на то да родитељи примењују различите васпитне поступке према деци различитог пола. Наиме, родитељска топлина и попустљивост обележја су васпитања женске деце, док је хладно и ограничавајуће васпитање карактеристично за дечаке. Овакве релације родитељског понашања и пола деце забележене су и раније (Raboteg Šarić i sar. 2002; Kodžopeljić i sar. 2009; Pavićević i Krstić 2013; Zuković i sar. 2015), те се могу објаснити културолошким и родним разликама у васпитању, односно родним улогама и стереотипима.

У погледу односа школског успеха ученика и васпитних стилова родитеља, утврђено је да се топлина и попустљивост издвајају као значајни предиктори бољег школског успеха, супротно ограничавању и хладноћи у васпитању, који корелирају са лошијим школским успехом ученика. Резултати неупитно потврђују ранија сазнања да су топлина и подржавање у поступцима родитеља изузетно важни за академска постигнућа деце (Kodžopeljić i Pečić 2014; Matejević i Stojković 2012), односно сазнања да деца родитеља у чијим поступцима доминирају хладноћа и ограничавање у васпитању имају и висок ризик од академског неуспеха (Piper i Naumann 1974, Bradly i Caldwell 1976, Feldman i Goldsmith 1991, Landau i Weissler 1993 према Kodžopeljić i Pečić 2014).

Осим наведеног, истраживање је показало да се образовање родитеља издваја као важан чинилац у обликовању васпитних стилова. Средње, више и високо образовање родитеља корелира са топлијим и попустљивијим васпитањем, док је код родитеља са основним образовањем доминантна димензија васпитног стила хладно и ограничавајуће васпитање. На основу наведеног, намеће се закључак да већи образовни ресурси родитеља корелирају са компетентнијим родитељством.

На крају, према исказаним резултатима, запосленост родитеља, редослед рођења детета и место становања не издвајају се као предиктори васпитних стилова родитеља и не имплицирају статистички значајне разлике.

Изнети налази истраживања отварају простор за едукативни рад с родитељима, у форми саветовања или пажљиво осмишљених радионица, а у циљу оснаживања родитеља за компетентније родитељство и развијања њихове свести и сазнања о (не)пожељним поступцима у васпитавању деце и њиховим ефектима и последицама.

Литература

- Kolins i Rasel 1991: W. A. Collins, G. Russell, Mother-child and father-child relationship in middle childhood and adolescence: A developmental analysis, New York: *Developmental Review*, 11 (2), New York, 99–136.
- Čudina Obradović i Obradović 2000: M. Čudina-Obradović, J. Obradović, Obitelj i zaposlenost izvan kuće: međusobno ometanje i/ili pomaganje, Zagreb: *Revija za socijalnu politiku*, 7 (2), Zagreb, 131–145.
- Darling i Stenberg 1993: N. Darling, L. Steinberg, Parenting style as context: An integrative model, Washington: *Psychological Bulletin*, 113 (3), Washington, 487–496.
- Genc i Kodžopeljić 1995: L. Genc, J. Kodžopeljić, Pородично васпитање i димензије личности, у: Ђ. Ђурић (ur.), *Лићност у вишекulturном друштву*, Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за психологију, 70–81.
- Gredelj 1994: S. Gredelj, Dominantne vrednosne оријентације, у: M. Lazić (прir.), *Razaranje друштва*, Београд: Филип Вишњић, 175–241.
- Grolnik i sar. 1997: W. S. Grolnick, E. L. Deci, R. M. Ryan, Internalization within the family: The self-determination theory perspective, In: J. E. Grusec, L.

- Kuczynski (Eds.), *Parenting and children's internalization of values: A handbook of contemporary theory*, New York: Wiley, 135–161.
- Kodžopeljić 2009: J. Kodžopeljić, Procena vaspitnih stavova (VS-skala), u: M. Biro, S. Smederevac i Z. Novović (ur.), *Procena psiholoških i psihopatoloških fenomena*, Beograd: Centar za primenjenu psihologiju, 165–178.
- Kodžopeljić & Pekić 2014: J. Kodžopeljić, J. Pekić, Distinktivni profil porodica akademski darovitih adolescenata, Novi Sad: *Primenjena psihologija*, 7 (3), Novi Sad, 449–468.
- Kodžopeljić i sar. 2009: J. Kodžopeljić, J. Pekić, L. Genc, Procena vaspitnih stavova prema dvodimenzionalnom modelu vaspitanja, u: M. Zotović, J. Petrović, i I. Mihić (ur.), *Psihološka procena porodice: mogućnosti i ograničenja*, Novi Sad: Filozofski fakultet, 51–61.
- Mekobi i Martin 1983: E. E. Maccoby, J. A. Martin, Socialization in the context of the family: Parent-child interaction, In: P. Mussen (Series ed.), E. M. Hertherington (Ed.), *Handbook of Child psychology (4th ed): Socialization, personality and social development*, 4, New York: Wiley, 1–101.
- Macuka 2010: I. Macuka, Osobne i kontekstualne odrednice roditeljskog ponašanja, Jastrebarsko: *Suvremena psihologija*, 13 (1), Jastrebarsko, 63–81.
- Matejević i Stojković 2012: M. Matejević, J. Stojković, Vaspitni stil roditelja i školski uspeh mladih adolescenata, Beograd: *Inovacije u nastavi*, 25 (2), Beograd, 37–46.
- Matejević i Todorović 2012: M. Matejević, J. Todorović, *Funkcionalnost porodičnih odnosa i kompetentno roditeljstvo*, Niš: Filozofski fakultet.
- Makini i Renk 2008: C. McKinney, K. Renk, Differential parenting between mothers and fathers: Implications for late adolescents, Florida: *Journal of Family Issues*, 29 (6), Florida, 806–827.
- Mihić 2007: I. Mihić, *Roditeljstvo u porodicama sa adolescentom: faktori kvaliteta*, Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Mihić i Kapor Stanulović 2007: I. Mihić, N. Kapor Stanulović, Uverenja o ulogama roditelja u porodicama na teritoriji Vojvodine, Novi Sad: *Pedagoška stvarnost*, 1–2, Novi Sad, 111–127.
- Mihić i sar. 2006: I. Mihić, M. Zotović, J. Petrović, Sociodemografske karakteristike porodice, podela posla u kući i vaspitni stilovi roditelja u porodicama na teritoriji Vojvodine, Novi Sad: *Pedagoška stvarnost*, 1–2, Novi Sad, 118–134.
- Mihić i sar. 2009: I. Mihić, M. Zotović, J. Petrović, B. Avić, Vaspitni procesi u porodici: povezanost kvaliteta dijadnih i trijadnih odnosa, Beograd: *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 41, Beograd, 100–115.
- Pavićević i Krstić 2013: M. Pavićević, M. Krstić, Vaspitni stavovi i zadovoljstvo porodicom kod studenata, u: B. Jovanović (ur.), *Pojedinac, porodica, društvo u tranziciji*, Međunarodni tematski zbornik, Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet, 317–336.
- Petrović 2007: J. Petrović, Odnosi u porodicama u Vojvodini: podela uloga, vaspitno ponašanje roditelja i porodična klima, u: M. Zotović (ur.), *Porodice u Vojvodini: karakteristike i funkcionalnost*, Novi Sad: Filozofski fakultet, 23–46.
- Petrović i sar. 2010: J. Petrović, I. Mihić, M. Zotović, N. Kapor Stanulović, Porodične uloge majke i oca u porodicama u procesu tranzicije, Novi Sad: *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 128, Novi Sad, 31–46.

- Raboteg Šarić i sar. 2002: Z. Raboteg Šarić, S. Sakoman, A. Brajša Žganec, Stilovi roditeljskoga odgoja, slobodno vrijeme i rizično ponašanje mladih, Zagreb: *Društvena istraživanja*, 11 (3), Zagreb, 239–265.
- Rul 2006: W. R. Rule, Birth order and sex as related to memory of parental strictness-permissiveness, In W. R. Rule, M. Bishop (eds.), *Adlerian lifestyle counseling, practice and research*, New York, London: IG Routledge Taylor & Francis group, 273–276.
- Todorović i Simić 2014: J. Todorović, I. Simić, Tradicionalno shvatanje rodni uloga i komunikacija u porodici, u: B. Dimitrijević (ur.), *Nauka i savremeni univerzitet*, Niš: Filozofski fakultet, III tom, Niš, 9–22.
- Zotović i sar. 2007: M. Zotović, I. Mihić, J. Petrović, Sociodemografske i psihološke karakteristike tradicionalnih i egalitarnih porodica u Vojvodini, u: M. Biro, S. Smederevac (ur), *Psihologija i društvo*, Novi Sad: Odsek za psihologiju, Filozofski fakultet, 151–162.
- Zuković 2012: S. Zuković, *Porodica kao sistem-funkcionalnost i resursi osnaživanja*, Novi Sad: Pedagoško društvo Vojvodine.
- Zuković i sar. 2015: S. Zuković, S. Ninković, K. Krstić, Vaspitni postupci roditelja iz ugla adolescenata, Beograd: *Psihološka istraživanja*, XVIII (1), Beograd, 125–143.

Tatjana P. Kompirović
Tatjana S. Radojević

SOCIO-DEMOGRAPHIC ASPECTS OF FAMILY AS A DETERMINANT OF PARENTAL STYLES IN THE AREA OF KOSOVO AND METOHİJA

Summary

Economic conditions, socioeconomic status, family structure, pedagogical culture of parents, satisfaction of parents, and divorce are just some of the factors that can determine parental styles in child rearing.

Among various factors that can determine parental behaviour, the most common ones are individual characteristics of parents (sex of parents, personality traits, their education, knowledge, and beliefs about child development and parental behavior), characteristics of the child (gender, age and ability of the child), and environmental factors. In addition to contextual factors and socioeconomic status (education of parents, income, employment), more recent research suggest that both family structure variables (number of family members, number of children in the family, presence of one or both parents, child's birth order) and cultural factors are important.

In accordance with this, the paper discusses the determination of parental child rearing styles in relation to some of the mentioned sociodemographic family characteristics. The paper also presents the results of the research carried out with the aim of establishing the differences in the dimensions of parental styles in relation to the socio-demographic variables of the family. The research was conducted in the area of Kosovo and Metohija, and the sample included 705 pupils from 7th and 8th grade of elementary schools. To collect the data, we used the Questionnaire of basic sociodemographic information and Scale of child raising attitudes (VS scale).

The results we have obtained indicate the diversity of child rearing practices between mothers and fathers, as well as the existence of differences in parental styles in relation to the sex of the pupils, their school success and their parental educational background. However, in terms of the place of residence of pupils, the birth order and the working status of their parents, differences have not been noted.

Keywords: parental styles, child rearing, family, pupils, Kosovo and Metohija

Примљен: 10. јун 2019. године
Прихваћен: 10. децембар 2020. године